

فصل چهارم: آثار اربلی

نویسنده: جعفریان، رسول

میان رشته ای :: مجموعه مقالات کنگره شیخ مفید :: شماره 28

از 33 تا 37

آدرس ثابت : <http://www.noormags.com/view/fa/articlepage/426405>

دانلود شده توسط : سید مرتضی حسینی

تاریخ دانلود : 1393/05/30 13:05:15

مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) جهت ارائه مجلات عرضه شده در پایگاه، مجوز لازم را از صاحبان مجلات، دریافت نموده است، بر این اساس همه حقوق مادی برآمده از ورود اطلاعات مقالات، مجلات و تألیفات موجود در پایگاه، متعلق به "مرکز نور" می باشد. بنابر این، هرگونه نشر و عرضه مقالات در قالب نوشتار و تصویر به صورت کاغذی و مانند آن، یا به صورت دیجیتالی که حاصل و بر گرفته از این پایگاه باشد، نیازمند کسب مجوز لازم، از صاحبان مجلات و مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) می باشد و تخلف از آن موجب پیگرد قانونی است. به منظور کسب اطلاعات بیشتر به صفحه [قوانین و مقررات](#) استفاده از پایگاه مجلات تخصصی نور مراجعه فرمائید.

پایگاه مجلات تخصصی نور

www.noormags.com

فصل چهارم

آثار اربلی

بیشتر مؤلفات علی بن عیسی به لحاظ موقعیت شغلی خود در دیوان الانشاء و توانایی اش در آفرینش آثار ادبی، در زمینه ادب و شعر می باشد. در این زمینه کشف الغمه یک استثناء تلقی می شود. در اینجا مروری بر این آثار خواهیم داشت.

۱- کشف الغمه فی معرفة الائمة. در باره این کتاب به تفصیل سخن خواهیم گفت

(نک: فصل پنجم).

۲- رسالة الطیف. از این رساله ابن شاکر یاد کرده و آنرا با عنوان «رسالة الطیف

المشهوره» توصیف کرده است (فوات الوفيات ۳/۵۸). این کتاب باید پس از سال

۶۶۰ تألیف شده باشد زیرا وی از ابن الصلایا که در سال ۶۵۶ مقتول شده با عنوان

سعید شهید یاد می کند (ص ۱۳۱ چاپ بغداد تحقیق: عبدالله الجبوری ۱۳۸۸ ق) و

اشعاری از خود در ستایش شمس الدین جوینی می آورد (ص ۱۳۵) و از محیی الدین

بن زیلاق که در سال ۶۶۰ مقتول شد یاد می کند (ص ۱۵۱). کتابت این رساله (که در

پایان نسخه چاپی آمده) بدست یاقوت بن عبدالله المستعصمی در سال ۶۷۴ صورت

گرفته و اربلی از خود وی نیز در کتاب شعری نقل کرده است (نک: فهرست اعلام رسالة

الطیف). از این کتاب نسخه های متعددی بر جای مانده که جبوری بر اساس آنها کتاب را

تحقیق و به چاپ رسانده است. موضوع کتاب در باره شعبه‌ای از دانش ادبی با عنوان «طیف الخیال» است. سیری رؤیاگونه و ساختن داستانی خیالی همراه با نثر و نظم متناسب از آنچه در خیال می‌گذرد و ناگهان بیدار شدن و متوجه شدن آنکه همه چیز خیالی بوده است. در این باره سید مرتضی نیز طیف الخیال را نوشته که به چاپ نیز رسیده است. این کتاب صرفاً یک اثر ادبی بوده و هیچ نشانی از گرایشات شیعی در آن یافت نمی‌شود.

۳- التذکرة الفخریه: از دیگر آثار مؤلف کتاب التذکرة الفخریه است. ابن فوطی در ذیل شرح حال فخرالدین ابونصر منوچهر همدانی که نایب علاءالدین جوینی در حکومت بر بغداد و نواحی آن بوده، می‌نویسد که بهاءالدین اربلی، تذکرة الفخریه را به نام او نوشت (تلخیص مجمع الاداب ج ۳ ص ۴۱۹). این کتاب - به نوشته ابن فوطی - بسال ۶۷۱ هجری نگاشته شده است. نسخه‌ای از این کتاب - در ترکیه - باقی مانده و بر اساس همان نسخه به چاپ رسیده است (تحقیق: دکتر نوری حمودی القیسی، دکتر حاتم الصالح الضامن، بیروت ۱۴۰۷). کتاب مزبور کتابی است ادبی که ضمن چندین فصل اشعاری را در «وصف جوانی، خضاب و پیری، وصف بهار و گل، وصف غنا و متعلقات آن، وصف بهار، نهرهای بهاری و صدای بلبلان، وصف ابر و باران و برق و آب و ... وصف شب و ستارگان و خورشید و نیز در باب مدح و فخر و مضافات آن و نیز مجلس شراب و لزوم ترک آن و رعایت عقل» از معاصران و بعضاً از قدما گردآوری کرده است. کتاب به صورتی موجز نوشته شده اما در گزینش، بهترین اشعار انتخاب شده است. او در آغاز مبنای خود را بر یاد از اشعار معاصران متذکر شده و گفته است که تنها وقتی از این مبنا عدول خواهد کرد که در زمینه‌ای شعری نیابد؛ بدین ترتیب او حجمی قابل توجه از اخبار و اشعار معاصران خود را حفظ کرده است. تسلط اربلی بر ادب معاصر و نیز آشنائیش با اشعار سلف در این کتاب به وضوح آشکار است. همانطور که اشعار فراوان خود وی در این کتاب وی را به عنوان شاعر زبردست می‌نمایاند. کتاب صرفاً ادبی است و به هیچ روی اشارات مذهبی و جز آن، در آن دیده نمی‌شود. به نوشته جبوری (مقدمه رساله الطیف ص ۲۱) محمد رضا شبیبی در کتاب مؤرخ العراق ابن

الفوطی فراوان از آن نقل کرده است.

۴ - المقامات الاربع: ابن شاکر کتبی (فوات ۵۸/۳) و صفدی (۳۷۹/۲۱) و دیگر شرح حال نگاران اربلی از این کتاب یاد کرده‌اند، در باره فن مقامه نویسی نک: هاشمی، جواهر الادب ج ۱ صص ۳۸۸ - ۴۰۰ [المقامة عبارة عن كتاب حسنة التأليف انيقة التصنيف تتضمن نکته ادبية ... و المقصود منها غالباً جمع درر و غرر البیان؛ همان ۳۸۸ - ۳۸۹]. این مقامات شامل چهار مقامه بغدادی، دمشقی، حلبی و مصری بوده است.

۵ - جلوة العشاق و خلوة المشتاق: آنچنان که جبوری در مقدمه رساله طیف آورده (ص ۲۱) نسخه‌ای از این کتاب به شمار ۳۵۵۱ در کتابخانه ملی پاریس موجود است.

De Slane Cataloga Des Manscrits Arabes. p. 614

وی یاد آور شده که کتاب مزبور در ۱۲۲ برگ است و آغاز آن چنین:

يا خليلي من ذؤابة قيس تحققت في التصابي رياضة الاخلاق»

این شعر در اول رساله الطیف نیز آمده است! همچنین بروکلمان (۱/۷۱۴ متن آلمانی) از آن یاد کرده است. کحاله از این کتاب با عنوان «العشاق و خلوة المشتاق» یاد کرده است (معجم المؤلفين ۷/۱۶۳ ظاهرأ کلمه نخست اسم کتاب سقط شده است). در فوات الوفيات والوفای و دیگر ماخذ قدیمی شرح حال اربلی از این کتاب یاد نشده است. از آنجا که دو مورد کتاب ادبی در دوره اخیر به خطا به اربلی منسوب شده (نک: به ادامه بحث) در باره صحت نسبت این کتاب به اربلی باید تحقیق بیشتری شود.

۶ - دیوان شعر؛ شیخ حر از دیوان اربلی یاد کرده و می‌گوید که مدایح و مرثیه‌های زیادی برای ائمه در آن وجود دارد (امل ج ۲ ص ۱۹۵ ذریعه ۶۷/۹ ش ۳۷۹). محققان التذکره می‌گویند که دیوان وی را به صورت مخطوط دیده‌اند (وقد وقفنا علی دیوانه مخطوطاً) (التذکره ص ۲۱) اما از محل آن آگاهی خاصی بدست نمی‌دهند. در عین حال اشعار فراوانی از او در کشف الغمه و التذکره آمده است. مجموع اشعار وی در کشف را شیخ محمد سماوی در سال ۱۹۵۱ فراهم آورده که بخط خود وی ضمن

۲۰ برگ در کتابخانه آیه الله حکیم موجود است (نک: مقدمه جبوری بر رساله الطیف ص ۲۴).

۷- «عدة رسائل» عنوانی است که شیخ حر آورده (امل ج ۲ ص ۱۹۵) و آقا بزرگ از او یاد کرده است (ذریعه ۱۰/۲۵۶). در باره جزئیات این رسائل چیزی بدست نیاوردیم. لازم به یادآوری است که شیخ حر از مقامات یاد نکرده است.

کتابهای منسوب

* نزهة الاخبار فی ابتداء الدنيا و قدر القوی الجبار. حاجی خلیفه (کشف الظنون ص ۱۹۳۹) از آن یاد کرده است (نک: کحاله ج ۷ ص ۱۶۳ جبوری مقدمه رساله الطیف ص ۲۴). حاجی خلیفه می افزاید که در ادامه این کتاب [ظاهراً رساله ای با عنوان] «نبذة فی ذکر النیل و عجائبه» آمده که «مختصر» بوده و اول آن چنین است: الحمد لله الذی اوجد المخلوقات من العدم... به نظر می رسد نسبت این کتاب به اربلی (آنگونه که در کحاله ۷/۱۶۳، محققان التذکرة الفخریه ص ۲۱ در مقدمه خود به او نسبت داده اند) نادرست باشد. حاجی خلیفه می گوید این کتاب از علی بن عیسی اردبیلی شاگرد طیبی انصاری است. (کشف الظنون ص ۱۹۳۹) مقصود از طیبی، حسین بن محمد بن عبدالله طیبی انصاری (م ۷۴۳) می باشد (در باره او نک: معجم المؤلفین، ج ۴/۵۳) بدین ترتیب ربطی به اربلی ما ندارد.

* حدائق البیان فی شرح التبیان فی المعانی و البیان. به نوشته محققان التذکرة، عباس العزاوی (در المورد م ۳۴۸ ص ۱۴۱) این کتاب را به اربلی نسبت داده است. اما آنها این نسبت را اشتباه می دانند (گرچه وجه آنرا ذکر نمی کنند). ظاهراً این کتاب نیز سرنوشت کتاب فوق را پیدا کرده است. حاجی در ذیل عنوان «التبیان فی المعانی و البیان» می گوید که این کتاب از علامه شرف الدین حسین بن محمد طیبی (م ۷۴۳) است و شاگرد او علی بن عیسی آنرا تحت عنوان حدائق البیان شرح کرده است (کشف الظنون ص ۳۴۱).

* زرکلی به اشتباه کتاب «حیة الامامین زین العابدین و محمد الباقر» (نجف

۱۹۵۱) را کتاب مستقلی فرض کرده (الاعلام ۵/۱۳۵) در حالی که این جزیی از کتاب کشف می باشد. همین اشتباه در دائرة المعارف تشیع ج ۲ (ذیل نام اربلی) (ظاهراً از اعلام) صورت گرفته است.

مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی